

ՊՐՈՖ. ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Նախագահ Մայր Աթոռի ճարտարապետական
հանձնաժողովի

ԽՈՐԱՆ ԼՈՒՍՈ ԵՎ ՀԱՎԱՏՔԻ*

Հեղինակները հաշվի առնելով մրցութային հանձնաժողովի կողմից արված դիտողությունները, տրված ժամկետում վերամշակման ենթարկեցին իրենց նախագծերը և ներկայացրին Սուրբ Էջմիածնի Մայր Աթոռ: Նախագծերը ցուցադրվեցին Նոր Վեհարանի սրահներից մեկում:

1992 թ. օգոստոսի 29-ին գումարվեց հանձնաժողովի եզրափակիչ նիստը՝ վերջնական ընտրություն կատարելու համար: Նիստին մասնակցում էին հանձնաժողովի ինն անդամներից հինգը (Վ. Հարությունյան, Գ. Խանջյան, Զ. Թորոսյան, Մ. Մինասյան և Բ. Արզումանյան):

Բարձրագույն մրցանակի արժանացած երկու նախագծերի հեղինակներ՝ Ստեփան Քյուրքչյանի և Արտակ Դուլյանի նախագծերի նոր տարբերակների հետ միասին, քննարկման էին ներկայացվել նաև ճարտ. Հ. Ասատրյանի նախագիծը (Արտակ Դուլյանի առաջին նախագծի հեղինակակիցը), որը մշակված էր իր ղեկավարությամբ հեղինակային մի խմբի կողմից:

Մրցութային հանձնաժողովը հանգամանորեն ծանոթանալով ներկայացված նախագծերին, եկավ հետևյալ եզրակացության. լիովին հավանություն տալ ճարտարապետ Ստեփան Քյուրքչյանի վերամշակված նախագծին և այն ներկայացնել Վեհափառ Հայրապետի ուշադրությանը: Որոշ ժամանակ անց հարգելի պատճառով նիստին չմասնակցած Ռ. Զուլհալյանը մասնակի դիտողություններով և Գարեգին եպիսկոպոս Ներսիսյանը հայտնեցին հանձնաժողովի եզրակացությանը իրենց համաձայն լինելու մասին:

Քանի որ ըստ մրցութային պայմանի նախագծի ընտրության վերջին խոսքը վերապահված էր Վեհափառ Հայրապետին, նախագծերին ծանոթա-

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1992 թ. № Ը-ից:

նալուց հետո, ռապեսզի ավելի վստահ լինի իր որոշման մեջ, Վեհափառ Հայրապետի հրավերով և իր մասնակցությամբ մրցութային հանձնաժողովի անդամների: Ստորև հրապարակում ենք այդ առթիվ կազմված փաստաթուղթը՝ մրցութային հանձնաժողովի № 7 արձանագրությունն ամբողջապես:

«1992 թ. հոկտեմբերի 8-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Վեհափառ Հայրապետի հրավերով և իր մասնակցությամբ կայացավ Երևանում կառուցվող Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ Մայր տաճարի մրցութային հանձնաժողովի նիստը՝ մասնակցությամբ Ներսես արքեպիսկոպոս Պողոսյանի, Գարեգին եպիսկոպոս Ներսիսյանի, դոկտոր-պրոֆեսոր Վ. Հարությունյանի, ժող. նկարիչ Գ. Խանջյանի, ՀՀ ճարտարապետության և քաղաքաշինության վարչության պետ Ռ. Զուհակյանի, ճոլ. ճարտարապետ Զ. Թորոսյանի, Երևան քաղաքի գլխավոր ճարտարապետ Մ. Մինասյանի և վաստակավոր ճարտարապետ Բ. Արզումանյանի:

Հանձնաժողովի անդամները Վեհափառ Հայրապետի գլխավորությամբ ևս մեկ անգամ անդրադարձան ճարտարապետ Ստ. Քյուրքչյանի վերամշակած նախագծին և վերստին հաստատեցին իրենց ընդունած որոշումը, դիտողությամբ, որ նախագծի հատակագծում եկեղեցուն խաչաձևությունն արտահայտող ճակատներում դեպի վեր շեշտված պատերը անհարկ են հաշվական ճարտարապետությանը, ավելորդություն են ու պիտի վերացվեն: Այդ դիտողությամբ Վեհափառ Հայրապետը իր համաձայնությունը հայտնեց վերոհիշյալ նախագծի ընտրությանը և հետագա մշակման ու աշխատանքային գծագրեր կազմելուն:

Պատրաստակամություն հայտնել Վեհափառ Հայրապետին ինչպես նախագծման, նույնպես նաև տաճարի կառուցման ամբողջ ընթացքում, սույն հանձնաժողովի կազմով օգնել խորհուրդներով, օժանդակել բոլոր հարցերում, որոնք կապված կլինեն Մայր տաճարի նախագծման հետագա կատարման, շինարարության և այն ժամանակին ավարտելու գործին:

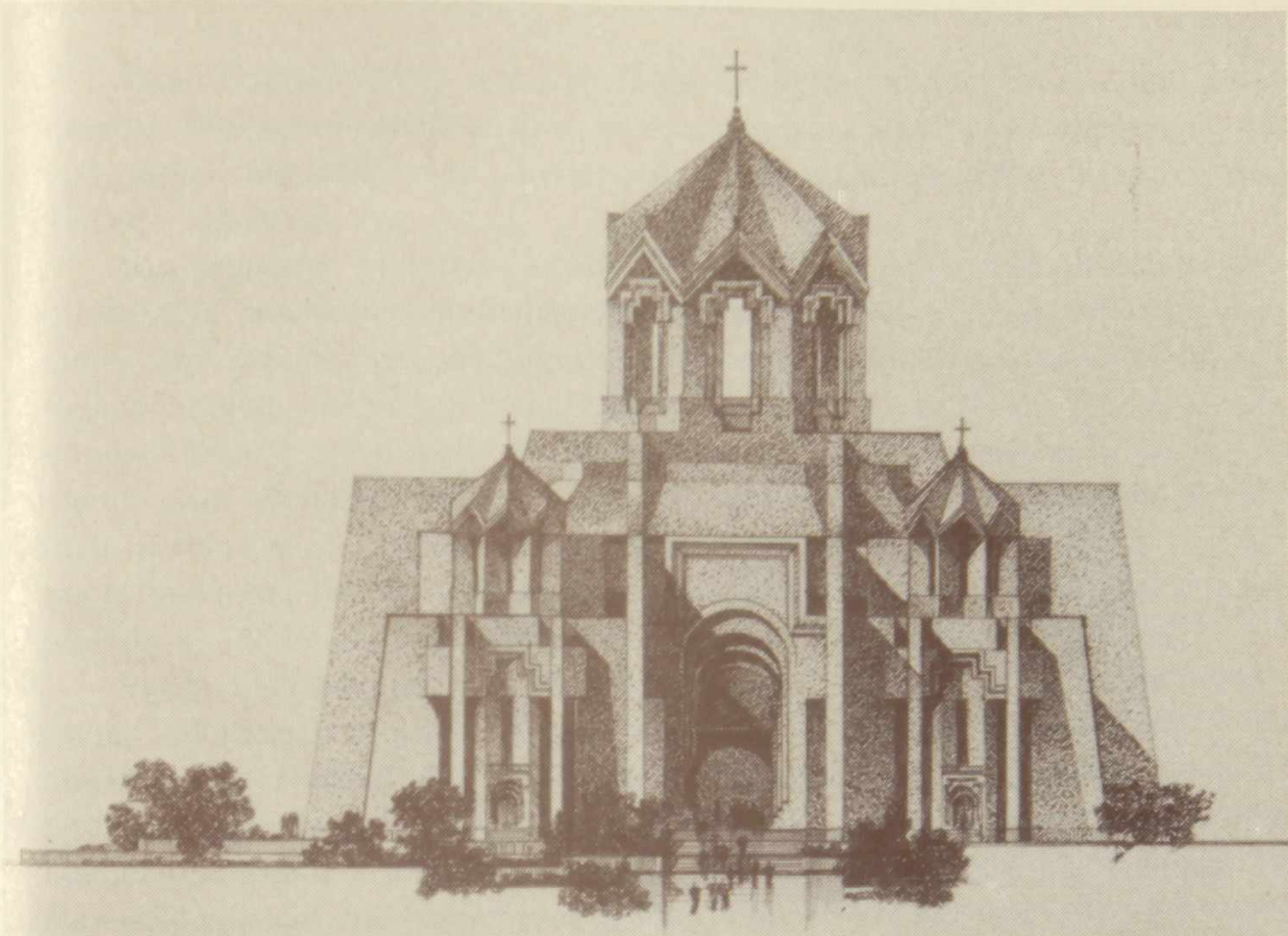
Վեհափառ Հայրապետը իր գոհունակությունը հայտնեց, դրվատելով հանձնաժողովի անդամների պատրաստակամությունը, օգնելու Մայր տաճարի նախագծմանը և շինարարությանը: Դա, շեշտեց Վեհափառ Հայրապետը, կլինի իբրև խորհրդատու հանձնաժողով մինչև Երևանի Մայր տաճարի շինարարության ավարտը»:

Լրատվական միջոցներով հաղորդված որոշումը ընդհանուր առմամբ հավանության արժանացավ մասնագիտական շրջաններում: Սակայն չէր կարող հիվանդագին չընդունվել մրցութի որոշ մասնակիցների կողմից, ինչը այսպիսի դեպքերում անխուսափելի է⁵:

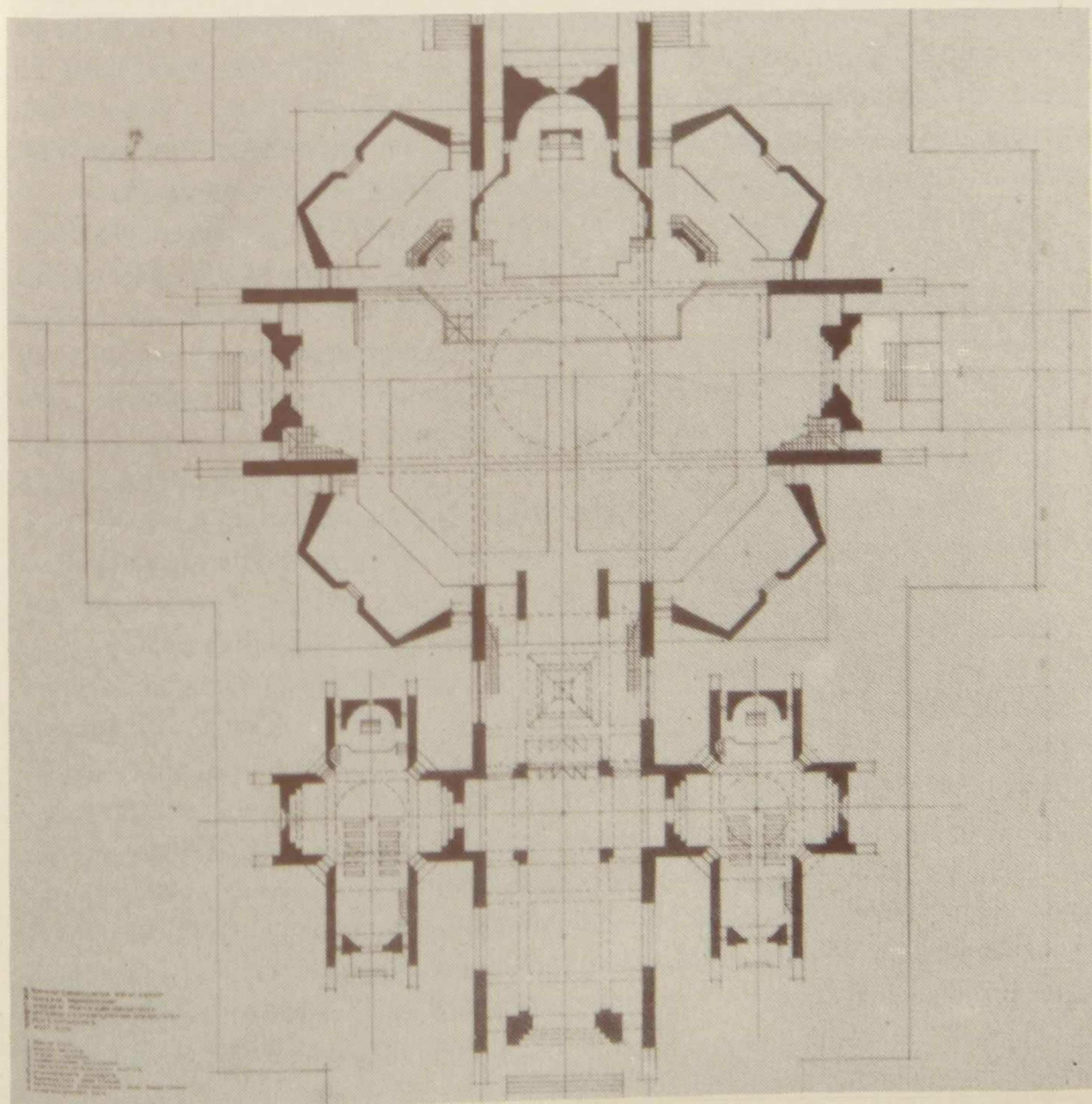
Ինչպես ընդունված է մրցութ հայտարարելիս, վերջիվերջո ներկայացրած նախագծերից պիտի ընտրվեր միայն մեկը: Ամենից ընդունելին ու արժանավորը: Դա կատարվեց ստացված 33 նախագծերի ուշադիր ու բազմակողմանի ուսումնասիրության միջոցով, ապագա սերունդների նկատմամբ պատասխանատվության բարձր զգացումով:

Վերջնական ընտրության համար հիմք ծառայեց մրցութի նախապայմանը՝ հաշվական ճարտարապետության դասական ոճով, միաժամանակ արդիական նկարագրով:

⁵ Այդպիսին համարում ենք Արտակ Դուլյանի անպարկեշտ ելույթը (տես նրա «Մայր տաճարի մրցութն ավարտված է. զգուշացե՛ք մրցութից» հոդվածը՝ տպված «Երկիր» թերթի 1992 թ. սեպտեմբերի 10-ի համարում:

ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐ
ԱՐԵՎԱՏՅԱՆ ՃԱԿԱՏ: ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏ՝ ՍՏ. Հ. ՔՅՈՒՐՔԶՅԱՆ

ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՐԿԻ ՀԱՏԱԿԱԳԻԾԸ: ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏ՝ ՍՏ. Հ. ՔՅՈՒՐՔԶՅԱՆ

Հետևապես մերժելի պիտի համարվեին երկու ծայրահեղությունները: Մի կողմից հայկական ճարտարապետության զարգացման արդի փուլին անհարիր, խիստ հնամենի, մյուս կողմից ազգային ավանդույթներ չունեցող ծայրահեղ արդիականը:

Այդ ճշմարիտ դիրքերից էլ անդրադառնանք իրականացման համար հավանության արժանացած նախագծին: Ըստ հեղինակի մտահղացման, տաճարի հատակագծային, ծավալա-տարածական և կոնստրուկտիվ հիմքը քրիստոնեական հավատքի խորհրդանշան խաչն է: Դրա թևերի շուրջը դասավորված չորս խորաններով (ինչպես Էջմիածնի Մայր տաճարում և Հայաստանի վաղ միջնադարյան խաչաձև կենտրոնագմբեթ տաճարների հիմնական տիպում և դրա տարբերակներում), կազմավորվում է տաճարի ողջ ծավալը, հանդիսանում նրա ճարտարապետական մեկնաբանման ելակետը, պրասկվելով գմբեթով, որը հիմնական ծավալի օրգանական ավարտն է:

Խաչը կազմավորվում է 34,0 մ թռիչքով և իրարից 14,0 մ հեռավորությամբ տեղադրվող երկու զույգ կամարների հատումով: Միջնադարյան հայ ճարտարապետության մեջ (ժամատներում, գրատներում, սեղանատներում), լայնորեն կիրառված խաչաձևող կամարների կոնստրուկտիվ համակարգը հնարավորություն է ընձեռում տաճարի ներսն ազատել ծածկի ավելորդ հեմարաններից ու անկաշկանդ դարձնել ներքնատեսքը, նպաստավոր պայմաններ ստեղծելով նաև լսելիության (ակուստիկայի) առումով:

Աղոթասրահի ընդհանուր տարողությունը 900 մատակերի է: Իսկ դրա թիկունքում՝ արևմտյան կողմի երկու խորշերի հարթակները տրամադրվելու են կանգնելու տեղերին: Որպեսզի տեսանելիությունը դեպի Ավագ խորանը չխաթարվի, աղոթասրահի կենտրոնում նստածների կողմից, այդ խորշերի հատակներն ունենալու են համապատասխան բարձրություն և թեքություն:

Հայկական ճարտարապետության բուն էությունը ներդրված է տաճարի կենտրոնագմբեթ, միևնույն ժամանակ ազատ և ընդարձակ տարածք կազմակերպող հորինվածքի մեջ: Նման մոտեցման համար հեղինակի ելակետն այն է, որ այսօրվա Հայ Եկեղեցին պիտի ունենա հայեցի նկարագիր, սակայն հնչի արդիական, չլինի միջնադարի որևիցե հուշարձանի կրկնակը կամ տարբերակը: Լինելով արդիական, այն չպիտի զուրկ լինի ազգային հնչեղությունից կամ նմանվի աշխարհի շատ երկրներում հանդիպող կոսմոպոլիտյան եկեղեցիներին:

Տաճարի հատակագծային լուծման մեջ առկա է ավանդական եռաստիճան հաջորդականությունը՝ նախագավիթը, գավիթը և տաճարի համակարգը: Նախագավիթը չորս կողմից ամփոփված, սակայն վերից բաց ու զանգակատնով պսակված քառակուսի մի տարածք է: Նախագավթի հարավային և հյուսիսային կողմերից կից են Սուրբ Թադեոս և Սուրբ Բարթողիմեոս առաքյալների մատուռները, որոնց գլխավոր մուտքերը արևմտյան կողմից է, իսկ երկրորդականները՝ նախագավթից: Այդ երկու փոքրաչափ եկեղեցի-մատուռները կազմում են տաճարի ծավալա-տարածական հորինվածքը հարստացնող բաղադրիչներ, միևնույն ժամանակ յուրաքանչյուրը դրանցից կարող է գործել առանձին: Նրանցում կարող են տեղի ունենալ տարբեր ծիսակատարումներ (մկրտություն, պսակ, հոգեհանգիստ և այլն): Թեև փոքրաչափ, բայց հիշյալ մատուռները կարելի է դիտել որպես լիարժեք եկեղեցիներ, քանի որ օժտված են նստատեղիներով ու արարողությունների համար անհրաժեշտ բաղադրամասերով:

Նախագավթին արևելյան կողմից հաջորդում է հատակագծում նույնպես քառակուսի վերևից ծածկված գավիթը: Այստեղ գտնվող կրպակներում է կատարվելու մոմի և եկեղեցական գրականության վաճառքը: Այստեղից են սկիզբ առնում դեպի եկեղեցու ներքնահարկը տանող սանդուխքները: Գավիթը տաճարի նախադուռն է, գլխավոր մուտքով դեպի աղոթասրահ: Տաճարը մուտքեր ունի նաև հարավային և հյուսիսային կողմերից:

Տաճարի ներսույթը, ինչպես նաև արտաքին բոլոր հարթությունները նախատեսվում է երեսպատել մարմարե գույն տուֆ քարով: Ներքին պատերի հարթություններում հատուկ տեղեր են նախատեսված թեմատիկ որմնանկարների համար: Ցերեկները տաճարը կլուսավորվի բնական, իսկ երեկոները՝ արհեստական լույսով, ջահերով:

Դեպի աղոթասրահը բացվող նախամուտքերի վերևներում են տեղավորվում երգեհոններին և երգչախմբին հատկացվող հարթակները: Տաճարի գլխավոր խորանը լայնաբաց է և խորը, ավանդատները ընդարձակ են և լիովին կապահովեն անհրաժեշտ հարմարություններն ու կահավորանքը:

Վերը կատարած համառոտ նակարագիրը երաշխիք կարող է ծառայել այն բանի, որ տաճարի ներսույթի մարտարապետական-գեղարվեստական ողջ համակարգն ու բարեզարդումը՝ միացած Ավագ խորանից տրվող արարողությանը ու վերնատներից հնչող եկեղեցական հոգեգմայլ երաժշտությանը, պիտի հավատացյալների առաջ հառնի շքեղ, տրամադրի աղոթելու առ Աստված, առաջացնի կրոնական սրտաբուխ զգացումներ, շարունակի պանծացնել անունը քրիստոսափայլ մեր հոր՝ Գրիգոր Լուսավորչի:

Տաճարն ունենալու է ներքնահարկ՝ տեղավորված աղոթասրահի ու նրա հարակից մասերի տակ: Ըստ հեղինակի մտահղացման, այն ծառայելու է հասարակական, կրոնական, ուսումնա-կրթական ու այլ նպատակների: Այս ընդարձակ տարածքում ամփոփվելու են Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի ու Թադեոս ու Բարթողիմեոս առաքյալների հողատեղերը, սրահներ, երկու գրադարաններ, դասախոսությունների դահլիճներ՝ հագեցված կինոպրոեկտման և ծրագրավորված համակարգիչների սարքերով, կենցաղային օգտագործման որոշ հարմարություններ:

Դրանք բոլորը միասին պիտի ծառայեն Հայաստանում քրիստոնեության տարածման, համաշխարհային քրիստոնեության և այլ հավատքների պատմության ուսումնասիրմանը, առանձին անհատների ու կազմակերպված խմբերի պարապմունքներին և այլն: Բացի գավթից, ներքնահարկը, ինչպես նաև Ավագ խորանի հետնամասը մուտքեր ունեն դրսից: Վերջինի միջոցով կապ է հաստատվում տաճարի հարավ-արևելյան կողմից կառուցվելիք բահանայատան հետ:

Ապասարկելու համար տաճար եկող բազմաթիվ հավատացյալներին, նրա հարավային և հյուսիս-հարավային կողմերում նախատեսվում է ստեղծել վերգետնյա և ստորգետնյա տարածքներ սվտոհանգառների համար:

Այսպիսին է նախագծի հակիրճ բնութագիրը: Ընդհանուր առմամբ նշելով նախագծի դրական արժանիքները, այնուհանդերձ այն դեռևս կարիք ունի բարելավվելու, ինչի մասին դիտողություններ են արված հանձնաժողովի և Վեհափառ Հայրապետի կողմից: Առանց էական վերափոխումների դրանք միանգամայն հնարավոր է հաշվի առնել տեխնիկական նախագիծը կազմելիս՝ նպատակամղվելով էլ ավելի հայեցի դարձնել տաճարի արտաքին մարտարապետությունը: